

XONA GULLARINING VEGETATIV KO'PAYISHI

*Inomjonov Olloyorxon Faxriddin o'g'li**Toshkent shahar Abu Ali Ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan**maktabning 7- "A" sinf o'quvchisi**Ilmiy raxbari: Saidxonova Shaxnoza Faxriddinovna*

Annotatsiya: Ushbu maqola xona gullarining inson hayotidagi o'rni, salomatligiga ta'siri haqida xabar beradi, shuningdek xona gullarini o'stirish qoidalari haqida malumotlar berilgan. Xona sharoitida gullarni o'stirish qachon va qanday boshlanganini aytish qiyin. Shunday bo'lsada yashash joyi va uning atrofi har doim bahordagidek ko'm - ko'k bo'lishini istagan, qolaversa, hayotdan go'zallik izlagan kishilar niyatidan boshlangan deyish mumkin. Bundan tashqari, yangi geografik maskanlarning ochilishi tabiat, o'simlik dunyosini o'rganish ularning dunyo bo'ylab keng tarqalishiga sabab bo'ldi. Yer sharining barcha hududlaridan keltirilgan turli manzarali gullar madaniylashtirilib, xonadonlarda o'stirilib, parvarish qilindi.

Kalit so'zlar: Aloe, amarillis, balzamin, begoniya, geran, giatsint, gortenziya, drasena, kaktus, xitoy atirguli, xonaki limon, mirt, oleandr, palma, primula, atirgul, tradeskansiya, binafshagullar (fialka), siklamen, sinerariya, siperus, azaliya, asparagus, aspidistra, aukuba, gloksiniya, jasmin, kalseolyariya, ligistrum, monstera, paporotnik, pelargoniya, solyanum, fatsiya, fikus.

KIRISH

Vegetativ ko'payish - vegetativ organlar yoki ularning bir qismidan yangi organizm paydo bo'lishi; ko'p hujayralilar uchun xos. Vegetativ ko'payishda ham bir hujayralilarning jinsiy ko'payishi singari klonlar — genetik jihatdan bir xiddagi individlar guruhi vujudga keladi. O'simliklarda V. k. tallom ixtisoslashmagan qismining ajralishi (ko'pchilik suv o'tlari va yuksak zamburug'lar) yoki tallomdan ixtisoslashgan qismlar ajralishi (harasimon suv o'tlarida tunganaklar, sfatsellyariya suv o'tida bachki kurtaklar, lishayniklarda sorediylar va izidiylar, zamburug'larda sporalar) orqali ko'payishdir. Yuksak o'simliklarda V. k. regeneratsiya qobiliyatidan, moxsimonlarda esa ona organizmning bir necha bo'lakka bo'linishidan iborat. Plaunlar, ochiq urug'li yoki gulli o'simliklarda V. k. yer ustki o'rmaslovchi yoki yotib o'suvchi poya qismining bir bo'lagi hisobiga amalga oshadi. Ixtisoslashgan V. k. rivojlanayotgan yosh organizmlar va ularning boshlang'ichi (tushib ketadigan kurtaklar, barg yoki ildizdagi qo'shimcha kurtaklar), novddan hosil bo'ladigan ixtisoslashgan qismlar (tunganak, piyozboshi, bachki ildizlar) orqali sodir bo'ladi. V. k. har yili yoki ikki yilda bir marta, ko'p yillik o'simliklarda esa bir necha yilda bir marta ro'y beradi. V. k. vegetativ organ hujayralarining ko'payib ketishi va paydo bo'ladigan

yangi individlarning yangi maydonni egallashidan iborat. V. k. xiliga qarab hosil bo'ladigan har xil tipdagi klonlardan o'simliklar seleksiyasida foydalaniladi.

Tabiat mo'jizasi bo'lgan gullarning turlari va xillari juda ko'p. Xonaki gullarni o'stirish, parvarish qilish va ularning keng tarqalgan ayrim turlari xususida to'xtalib o'tamiz. Xonadonlarda gul parvarish qilmoqchi bo'lgan kishi gullarning qanday sharoitda o'sganidan xabardor bo'lishi uchun ham uning qayerdan keltirilganini — vatanini bilishi lozim. O'simlik haqidagi ma'lumotlar, bilimlar asosida esa ularning umumiy parvarishi to'g'ri yo'lga qo'yiladi, kerak vaqtda kerakli miqdorda sug'oriladi, issiq-sovuqqa, chidamli-chidamsiz ekaniga qarab ma'lum ajratilgan xonalarga joylashtiriladi, gulning tabiatiga muvofiq keladigan tuproqli aralashmalar tayyorlanadi va h.k. Xonaki gullar, odatda, deraza tokchalarida, gul tuvaklari qo'yiladigan maxsus moslamalarda turadi. Gullar uy havosini tozalovchi vazifasini bajarish bilan birga, kishi ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatish xususiyatiga ham ega. Axir tashqarida yomg'ir, qor yog'ib turganida xonada yashnab turgan gullar kishi bahri dilini ochadi-da. Shuning uchun ham gullarni parvarish qiluvchi kishilar xonaki gullarning ayrim turlarini yoz mavsumida usti ochiq bog'chaga, yerga ekishni ma'qul ko'radilar. Ayniqsa, bir yillik o'simlik ko'p yillik o'simliklar bilan bog'cha shakliga moslashtirilib, boshqa o'simliklar bilan rangi va gullariga uyg'unlashtirishib ekilsa, bu bog' ko'rkini yanada ochib yuboradi. Xona sharoitida o'stirib parvarish qilinadigan gullar o'z xususiyatidan kelib chiqib yorug'likni sevuvchi, soyasevar va soyaga moslashuvchi turlarga bo'linadi:

— yorug'likni sevuvchi o'simliklar yorug'lik ko'p tushadigan joyda yaxshi o'sadi (masalan, geran, qo'ngiroqcha, kaktus, afelyandra va h.k.).

— soyaga chidamli, moslashuvchan xonaki o'simliklar yorug'likda ham, soyada ham birdek o'saveradi (masalan, aloe, plyush, asparagus va boshqalar).

— soyasevar o'simliklar yorug'lik tik tushmaydigan, hatto yetarli bo'lmagan soya joyda o'zini tutib juda yaxshi o'sadi (paporotnik, tradeskansiya, aspidistra, kliviya, ruskus va boshqalar).

O'simliklarga oyna orqali tushadigan yorug'lik tabiatdagi kabi yuqoridan, tik emas, yon tomondan tushishi kerak. Deraza oynasi yorug'likning deyarli yarmini yutib, yarmini o'tkazadi. Agar tuvakdagi gul deraza oynasidan 1 metrga uzoqlashtirilsa, yorug'lik nuri kamayib, u 7,6 foizga tushib qoladi. Shunga ko'ra yorug'lik bir deraza oynasidan xonadagi o'simliklarga bir xil tushadi deb bo'lmaydi. Xonaga yorug'lik tushishi kunning uzun-qisqaligiga ham bog'liq. Shuning uchun kuzgi mavsumda taxminan 23 sentyabrdan so'ng xonaki gul va o'simliklarni qo'zg'atmasdan, qo'shimcha yorug'lik berish mumkin bo'lgan joyga ko'chirish kerak. Bunda 20-40 Vt bo'lgan lampalar yoqilib, qo'shimcha yorug'lik beriladi.

Lampalar o'simlik va gullarga 10-40 sm gacha uzoqlikda turishi lozim. Lampalar qorong'i tusha boshlaganida yoqiladi va taxminan, 10-12 soatga yoqib

qo'yiladi. Shu tariqa bahor mavsumigacha chiroq yoqish soati sekin-asta kamaytirib boriladi va mart oylarida to'xtatiladi. Olimlarning ta'kidlashlaricha, ko'pgina xonaki gul va o'simliklar xona mikroiklimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ularda xona sharoitida tez ko'payadigan zararli mikroorganizmlarni o'ldiruvchi uchadigan fitonsidlar mavjud. Hatto shunday o'simliklar ham borki, ular kompyuterda ishlovchi, uy-ro'zg'orda qo'llanadigan elektr asboblarni ko'p ishlatadigan kishilarni elektromagnit maydoni ta'siridan saqlaydi (Masalan, kaktus, semizo't, kalanxoe va boshqalar). Xonaki gullar ochiq joyga ekilishidan avval ular ochiq havo sharoitiga va yorug'likka o'rgatilishi kerak. Buning uchun gul tuvaklari bir necha soatga hovli yo'laklariga, ochiq deraza tokchalariga qo'yiladi. Gullarning ochiq havoda turish vaqti har kuni uzaytirib boriladi. Xonaki gullarni quyosh nuri to'g'ri tushadigan joyga qo'yish yaramaydi, ular odatda uyning shimol tarafiga tushib turadigan soyaga, daraxt soyasi tushadigan joyga taxminan bir haftaga qo'yiladi. Ana shundan keyingina tuvakdagi xonaki gullarni ochiq yerga o'tqazish mumkin. Buning uchun yerda tuvak hajmidagi chuqur qazilib, gul tuvagi bilan shu joyga o'tqaziladi. Ba'zi yosh xonaki gullarni (masalan araliya, geran, drasena, lyagustrum, fuksiya) yerga tuvaksiz ham o'tqazish mumkin. Mavsum tugaganida, yozning so'nggi kunlarida esa gullar yerdan kavlab olinib uzun ildizlari ozgina qirqiladi va tuvakka qayta o'tqazib qo'yiladi. Salqin tushishi bilan gul tuvaklari bilan xonaga deraza tokchalari yoki kishi xohishi va didiga qarab uy burchaklariga qo'yiladi. Gultuvaklar qanday o'lchamda bo'lishi kerak? Bu savol ko'pchilikni o'ylantirishi tabiiy. Gullarni ekish, ko'chirib o'tqazishda gultuvaklarning ahamiyati nihoyatda katta. Ularni tanlayotganda o'tqaziladigan o'simlik xususiyatlarini, albatta, inobatga olish kerak. Agar gul chirmashib o'sadigan bo'lsa-yu, u o'tqazilgan tuvak kichkina, ya'ni sayoz bo'lsa, undagi tuproq gul uchun yetarli ozuqa bo'lolmaydi. Qolaversa, tuvakning noto'g'ri tanlanishi oqibatida tuproq bijg'ib ketishi va o'simlikka zarar yetkazishi mumkin. Bahorda, o'simliklarning ayni o'sish, ildiz berish pallasida, ular kuchli ozuqa talab qiladi, ildizi esa keng joyda o'sadi. Shuning uchun gul va o'simliklarni mart-aprel oylarida ko'chirib o'tqazish kerak. Yana shuni ham yodda tutish kerakki, gul va o'simlik ildizlari ko'payib tuvak devoriga tegib qolganda, tuvakdagi tuproqning hammasini o'rab olganda, albatta, ularni ko'chirib o'tqazish lozim. Buni payqash esa juda oson: o'simlik ildizi tarvaqaylab ketganidan tuvak tagidagi teshikdan ham tomirlari chiqib ketgan bo'ladi. Xonaki gullar uchun sopol, yog'och, plastmassa tuvaklaridan foydalanish mumkin. Eng muhimi bu tuvaklarning tubida suv oqib chiqib ketishi uchun teshiklari bo'lishi shart. Yangi sopol tuvaklar namlikni yaxshi saqlashi uchun, ular 1 soatga suvga solib qo'yiladi. Agar tuvak oldin ishlatilgan bo'lsa, uni issiq suvda sovunlab yuvish, so'ng sodali suvda qaynatib, chayish talab etiladi. O'simlikni ekish qoidasi quyidagicha: tuvak tubidagi teshikka qirrali tomoni yuqoriga qaratilib bir parcha sopol sinigi solinadi, ustidan yirik qum tashlanadi.

Ayrim kishilar qum oʻrniga ham sopol siniqlarini solishadi. Bu ham toʻgʻri, lekin bu keyingi oʻtqazish vaqtida uchli sopol parchalarini koʻchirayotganda barmoqlarni jarohatlash-ehimolini kuchaytiradi. Yaxshisi, sopol parchalari oʻrniga mayda toshlar solish kerak. Eng maʼquli esa 1-2 sm qalinlikda yondirilgan kul bilan teshik usti yopiladi. Uning ustidan ozuqa zaxirasi sifatida quruq oʻgʻit sepiladi. Soʻng tuproq aralashmasi bilan tuvak toʻldiriladi. Tuproqqa chap qoʻl bilan ushlagancha oʻsimlik ildizidagi guvalasi bilan qoʻyiladi, oʻng qoʻl bilan esa, tuvakdagi tuproq tekislanadi, yaʼni oʻsimlik ildizlari yopiladi. Oʻsimlik yoki gul ildizi tuvak chetlaridan ozgina pastroqda joylashishi kerak, yoʻqsa ildiz ortiqcha namlikdan chirib ketishi mumkin. Tuvakdagi tuproq bir xil zichlikda joylashishi uchun tuvak tagi bilan stolga astagina uriladi. Tuvakni tuproq bilan zich qilib toʻldirish ham yaramaydi. Bu oʻsimlik uchun zarar. Baʼzi paytlarda gul va oʻsimliklar ildizidagi loyni almashtirishga toʻgʻri keladi. Buning uchun tuvakdan olingan oʻsimlik ildizidagi kesagi bilan iliq suv toʻldirilgan idishga solib qoʻyiladi. Soʻng ildizda qolgan loylar suv sachratib yuviladi va oʻsimlik tuvakka ekiladi. Bu usuldagi ekish ishlaridan soʻng oʻsimlik barglariga, albatta, suvni sachratib purkab turish kerak. Yana bir eslatma: xom, yaxshi pishmagan sopol tuvaklar kulrang yoki och jiggar rangda boʻladi. Urub koʻrilganda ulardan boʻgʻiq ovoz chiqadi. Pishiq sopol idishlar esa qora rangda boʻladi. Gul va oʻsimliklarni ekishda ularning ikkisidan foydalanmagan maʼqul. Plastmassa gultuvaklar uzoq vaqt xizmat qiladi. Faqat bunday idishdan foydalanganda suv chiqib ketish yoʻli qavatini qalinroq qilish kerak. Lekin sopol idishlar suv ushlab, namlikni bir xil saqlash borasida plastmassa idishlardan afzalroq.

Xulosa shuki xona gullari biz insonlar uchun ekzotik zavq bagʻishlab, xona havosini tozalab beradi. Shunda ekan ularga olishda eʼtibor berib, tanasidagi kichik oʻzgarishlarga ham diqqatli boʻlish va shu oʻzgarishlar ortidan oʻsimlikda kelib chiqishi mumkin boʻlgan kasalliklarga qarshi qarshi kurash choralarini koʻrish kerak. Zotan tabiatning bu ajib neʼmati bir butun organizm sifatida, tanasidagi biologik jarayonlarni toʻgʻri amalga oshishiga biz javobgarmiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻ.Pratov, L.Shamsualiyeva, E.Sulaymonov "Botanika" Toshkent 2010.
2. G.S.Tursunbayeva, G.M.Duschanova, A.T.Abdullayeva "Botanika oʻsimliklar anatomiyasi va morfologiyasi" Toshkent-2018.
3. G.S.Tursunbayeva, G.M.Duschanova, J.S.Sadinov "Botanika" Toshkent 2020.
4. Q. X. Xaydarov, Q. X. Xojimatov. Oʻzbekiston oʻsimliklari. Toshkent 1992.
5. Husenov, B. (2022). Oqava suvlar va ularni tozalash usullari. *Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti jurnali*, 2(2).